

2011. március 18. - **A különös egyéniségekben és tehetségekben gazdag huszadik századi magyar irodalomnak kevés olyan izgalmas alakja volt, mint Szabó Dezső.**

Nincs az a jó és nincs az a rossz, amit le nem írtak vele és műveivel kapcsolatban az irodalmárok, kritikusok és irodalomtörténészek. A magyar expresszionista próza egyik főalakja, a politikai szatíra egyik magyar klasszikusa, mellesleg nagy felkészültségű nyelvész és irodalomtörténész. Egy időben a legolvasottabb magyar írók egyike, azok is izgatott érdeklődéssel olvasták, akiket szidalmazott: senki sem tudta kivonni magát stílusának varázsa alól. Ugyanakkor a II. világháború után neve tabu lett, mára csaknem teljesen elfelejtették, szóba sem kerül a neve az iskolákban, pedig kiemelkedő írói tehetségét máig kevesen vitatják. Sokan botrányhősnek, hivatásos bajkeverőnek tartották, szerintem pedig csak olyan ember volt, aki minden körülmények között ragaszkodott elveihez, és akkor is elmondta kritikus véleményét, ha azzal életét és megélhetését is veszélyeztette. Nem ártana, ha jobban és többen ismernék műveit és írásait.

Ígéretesen induló karrier

Szabó Dezső 1879. június 10-én született Kolozsváron, Szabó József irattáros tizedik gyermekeként. Életének első évében súlyosan beteg volt, a halálát várták, végül mégis erős testalkatú fiatalemberré cseperedett. Már kilenc évesen, néhány társával tüntetést rendezett I. Ferenc József császár ellen, annak 1888-as kolozsvári látogatásakor. Jó tanuló volt a Kolozsvári Református Kollégiumban, ahol 1899. június 28-án színjeles eredménnyel leérettségizett. Egy évig házitanítóskodott, majd anyja levelének köszönhetően gróf Tisza István közbenjárására felvételt nyert a kimagaslóan tehetséges egyetemisták számára létrehozott Eötvös-kollégiumba, ahol vele egy időben volt hallgató pl. Kodály Zoltán, Szekfű Gyula, Balázs Béla, Kuncz Aladár és mások. A budapesti egyetemen a magyar-francia szakot végzi igen jó eredménnyel. Nyelvésznek indul, még egyetemi hallgató korában megjelenik két, máig is figyelemreméltó nyelvészeti dolgozata. Vogul szóképzés című munkáját azóta is tankönyvként használják az egyetemi oktatásban, azzal nyerte el a Tudományos Akadémia Sámuel-díját, melynek köszönhetően diplomája megszerzése után egyéves párizsi ösztöndíjat kap: az Eötvös-kollégiumi benyomások mellett ez az esztendő jegyzi el végleg a francia szellemmel és kultúrával.

Karrierje is ígéretesen indul, magas rangú pártfogójának, gróf Tisza Istvánnak köszönhetően tanári állást kap a jó nevű budai Toldy Ferenc Főreálgymnáziumba. Közben kitartóan udvarol Bartoniek Juliskának, akihez fűződő kapcsolata legmélyebb szerelme volt. 1905 augusztusától egy teljes éven át Párizsban él, majd visszatér Budapestre ugyanabba a lakásba, amelyben Kodállyal ketten laknak. Innen indul el a Kodálytól kölcsön kapott zsakettben, hogy megkérje Bartoniek Juliska kezét. Kosarat kap. Ez gyökeres változást hoz az életébe. Helyettes tanár lesz a Székesfehérvári Állami Főreálgymnáziumban. A kezdetben népszerű fiatal tanárt a

Széchenyi Szövetség (melynek védnökei Prohászka Ottokár püspök és gróf Széchenyi Viktor) tagjai sorába választja, nagy elismerést arat könyvismertetőivel és a Fejér Megyei Naplóban megjelent tanulmányaival, de 1908. március 5-én megjelenik Faji morál című tanulmánya, amellyel országos botrányt kavart. Közben egy tanítványa elbujdosik, három napig keresik. Szabó Dezsőt teszik felelőssé az esetért. Majd egyik tanártársa pisztolypárbajra hívja, szerencsére senki sem sérül meg. A székesfehérvári és országos sajtóban is támadják, igyekeznek lejártni. Végül 1908 áprilisának végén Székesfehérvárról távozni kényszerül.

A Nyugat vonzáskörében

A Nagyvárad Főreálgymnázium tanára lesz. Ott ismerkedik meg Ady Endre költészetével, többek között Juhász Gyulával is személyes kapcsolatba kerül. Újabb botrány is fenyegeti: egyik rosszul tanuló diákja (Szeghalmy József, V. osztályos) öngyilkos lesz és egy cetlit hagy hátra: "Szabó tanár úr célját érte." Kollégái és összes tanítványai azonban kiállnak mellette és bizonyossá válik a tragédiában való teljes vétlensége.

1909 nyarán két hónapot ismét Franciaországban tölt, majd Székelyudvarhelyen, az ottani gimnáziumba tanít tovább. 1910 őszén országos méretű "tanárlázadás" kezdődött a munkafeltételek, az óraszám, fizetés és egyéb életkörülmények javítása céljából, amelyben vezető szerepet vállalt. A megszokott tanári tevékenysége mellett népszerű előadásokat tart és rendszeresen publikál a Nyugat, valamint a Huszadik Század című folyóiratokban. Szabadságát leggyakrabban Franciaországban tölti. Ekkor az udvarhelyi közélet elismert és megbecsült alakja fizetésemelést kap, de megint nem tud nyugodt maradni. 1913 tavaszán újból lovagias ügybe keveredik: az udvarhelyi Sükösd kávéházban Bíró István tanárral kardpárbajt vívnak. Ezt még elnéznék neki, de 1913 májusában Kenessey Béla erdélyi református püspök ünnepélyes látogatást tesz Székelyudvarhelyen. Szabó Dezső "tiszteletlenül" viselkedése annyira felbőszíti a püspököt és Udvarhely előjáróságát, hogy újabb, országos botrány lesz az ügyből. Ennek lesz egyenes következménye Sümegre való áthelyezése is, valamint az a hónapokig nem csituló sajtóvita a magyar protestantizmusról, melyet az 1913. július 16-án a Nyugatban megjelent A magyar protestantizmus problémája című írása váltott ki.

1913 szeptemberétől a Veszprém megyei Sümeg alreáliskolájában tanár, ahol nagyon vidám, kellemes évet tölt. De pechére 1914 tavaszán tanítás közben az osztály előtt hangos megjegyzést tesz Szűz Máriával kapcsolatosan, s ennek az lesz a következménye, hogy vallásgyalázás címén fegyelmi úton áthelyezik Ungvárra, de a tanévet még Sümegen tanítja végig.

Ungvár - Az elsodort falu alapeszméjének bölcsője

Az első világháború kezdetétől három éven át volt az Ungvári Főreálgymnázium francia nyelv- és irodalomtanára. Közben több helyen is lakott a városban. A Nyugatban megjelenő írásainak tükrében úgy tűnik, hogy ezen az őszön változott át az esszéíró Szabó Dezső szépíró Szabó Dezsővé. A gondtalan, derűs sümegi vidámságot a háború nyomasztó rémségei és az egyre nehezülő körülmények váltják fel. Szabó Dezső Ungváron szinte nyomorog: hitelezői miatt nem mer hazamenni és az Ung-parti Vadaskertben alszik. Bizonyítható, hogy Az elsodort falu egész alapeszméje ekkor és itt Ungváron fogalmazódik meg benne, a Korona kávéházban el is kezdi írni - Az elsodort falu címen -, de akkor még csak novellának szánja, bár rossz idegállapota miatt azt sem fejezi be.

1917 júniusában megjelenik első, Nincs menekvés című regénye, amelyet saját költségén nyomtatott ki Ungváron. Ekkor egy személyes ügyek miatt sértett tanártársa, Bódis Ferenc bepereli őt franciabarát és németeket becsúszó kijelentéseiért, az ellenség mellett kifejtett propagandáért, és mindenképpen hazaárulási pert szeretett volna csinálni az ügyből. A bíróság

az ügyet bizonyítékok hiányában ejtette. Az újabb meghurcoltatás fokozta az író instabil idegállapotát, aki - ezúttal saját maga! - áthelyezését kérte. A minisztérium az ügyet úgy oldotta meg, hogy mindkét tanárt áthelyezte Ungvárról: Szabó Dezsőnek a következő tanévet Lőcsén kellett kezdenie.

Lőcsén sokkal nyugodtabb körülmények között dolgozik Az elsodort falun. Itt kivételesen nőügye sem volt, a szénhiány miatti tanítási szünetek is kedveztek a regényírásnak, végül 1918 augusztusára befejezi fő művét.

A vörös diktatúra és a Horthy-korszak idején

1918 karácsonyán a forradalmi Budapestre költözik, ott kap munkát. Kezdetben lelkesen támogatja a Vörös Lobogóban megjelenő írásaiban a Tanácsköztársaságot, de hamar szembefordul vele. Közben 1919. május 23-án megjelenik Az elsodort falu című regénye. 1919 júniusában az írói direktóriumban szenvedélyesen támadja Lukács Györgyöt, Balázs Bélát és az egész "forradalmi judeokráciát, a nép- és nemzetellenes zsidóuralmat", amely a forradalommal hatalomra került. Ennek következménye, hogy Lukács katonai behívót küldet számára, s mivel ennek nem óhajt eleget tenni, az élete nincsen biztonságban. Ezért kalandos körülmények között Sümegre menekül.

A vörös diktatúra bukása után Szabó Dezső fontos szerepet tölt be a magyar kulturális élet újrászervezésében: irányítja a Propagandaügyi Minisztériumot, igaz, csak kb. 6 héten át, megalakítja a Magyar Írók Nemzeti Szövetségét (MINSZ), melynek ő lesz az első elnöke, a Magyar Nemzeti Szövetség vezetőségének tagja. A románok által megszállt Budapesten a román cenzúra betiltja írásait. Közben az egyetemistáknak nagy sikerű irodalmi előadássorozatot tart.

Az újabb kiábrándulása után a Horthy-korszak következetes, éles bírálója lett. Személyében elszigetelődött, csak híveinek szűk tábora hallgatta, olvasta. Gondolatai azonban közvetve is terjedtek, s így Ady és Móricz mellett Szabó Dezső lett a korszaknak talán legnagyobb hatású közírója. Szembenállása a nyilasmozgalommal, németellenessége a harmincas-negyvenes évek fordulója után a nemzeti alapon formálódó ellenállás számára fontos eszmei alapvetés lett.

A népi mozgalom előfutára

Munkássága két szakaszra osztható. Indulásakor a progresszió vonzáskörében rendkívüli műveltségű, a fontosabb európai nyelveken olvasó, naprakész világirodalmi tájékozottságú tanulmányíróként és harcos közéleti íróként jelent meg. Kitűnik nyelvi erejével, amely később is hat: a 20. századi magyar irodalmi nyelv nagy hatású megújítója. Szabó Dezső gondolkodásában összekapcsolódott a nemzeti és a szociális kérdés, és megjelent a parasztság és a magyarság azonosságának tétele. Úgy vélte, a történelmi uralkodó osztály csődje után a parasztságból kinevelt új középosztályt kell a társadalom vezető erejévé tenni. Ennek révén vált Szabó Dezső a népi mozgalom előfutárává, eszmei úttörőjévé. Egyszemélyes folyóirata, a Ludas Mátyás Füzetek egyszerre mutatta gondolkodásának megalkuvást nem ismerő következetességét és elmagányosodását. Itt adta közre legkiegyensúlyozottabb szépírói munkájának, be nem fejezett önéletírásának fejezeteit is.

A kizárólag írással foglalkozó Szabó Dezső mindig hű maradt elveihez, és mindig mindennel kapcsolatban elmondta őszinte véleményét. Ha nem kritizálja a Horthy-rendszer hibáit, úri módon is élhetett volna, ezzel szemben viszont az egyre másra megjelenő, népszerű regényei, nagy hatású irodalmi, társadalmi és politikai publicisztikái ellenére a harmincas években sokszor éhezett, tisztelői és rajongói könyöradományyaiból élt. Miközben kiadója, a Genius busás hasznót zsebelt be életművéből. Elhatározta, hogy bírósági úton szerzi vissza korábban

eladott műveinek jogát, de a sokáig húzódó pert végül elveszítette.

A kor egyik legnagyobb hatású kortárs írójának számító Szabó Dezső csak 56 éves korában tesz szert saját, egyszobás főbérleti lakásra, addig albérletekben tengődik. 60. születésnapját óriási pompával ünneplik meg. Végül 1940 októberében hatalmas összegért (15 000 pengő) eladja Az elsodort falu megfilmesítésének jogát az Atelier Filmgyárnak, ekkor 17 év után visszakapja legfontosabb művei szerzői jogát is. Egész életét végigkísérő anyagi gondjai ekkor egy csapásra megoldódnak. Sajnos a film a háború miatt soha nem készült el.

1941-ben a nyilasok még mindig reménykedtek, hogy Szabó Dezsőt a maguk oldalára állíthatják. Szálasi Ferenc személyesen keresi fel lakásán, hogy megnyerje ügyének. A csengetésre az író nyitott ajtót és Szálasi már az előszobában lelkendezni kezdett: - Mester, ismerem a tanításait...! Mi csecsemők vagyunk Önhöz képest...! Szabó Dezső gyorsan válaszolt: - Csecsemőkre nem bíznam az országot. És pár mondat után szabályosan kituszkolta az előszobából a lépcsőházba a hebegő Szálasi, akit különben minden írásában "a magyar történelem legsötétebb, tébolyult kalandorának" tartott. Nem csodálkozhatunk rajta, hogy ilyen előzmények után a nyilasok az ostrom alatt, az utcáról belőttek Szabó Dezső szobájának ablakán. Csak azért nem hurcolták el, mert Winckelmann SS-tábornok elrendelte az író lakásának őrzését.

Koporsó - kredencből

1944. december 25-én késő éjjel hatalmas robbanás rázta meg a házat, ahol lakott, a József krt. 31.-ben. A lakókkal együtt ő is levonul a pincébe. Soha többé nem tért vissza lakásába, tollat soha többé nem vett kezébe. Elmaradhatatlan fekete kofferjén kívül, amelyben tekintélyesre rúgó vagyonát tartotta, két kedvenc karosszékét vitte magával: - "Az egyikben én ülök, a másikba pedig a vendégem, aki velem a pincében beszélgetni akar" - mondta.

1945. január elsején fodrászért küld az ostromlott Budapesten és 100 pengőt ígér neki, ha eljön és rendbe teszi a haját. Hat nappal később szívrohama volt, majd 1945. január 13-án, nagyon rosszul volt. Ezért néhány lakó felsegíti a bérház udvarára, hogy sétálhasson. Csak néhány lépést tud tenni az udvaron, majd megfordul. Visszakísérik a pincébe, nagyon szédül, fullad. Olyan erőtlenség, hogy már ülni sem bír, kiesik karosszékéből. Valahonnan előkerül dr. Csöreghe Ferenc orvos és megállapítja a halál beálltát. Egy konyhaszekrényből koporsót ácsolnak neki. A harcok olyan erővel folynak, hogy szóba sem jöhet a temetés. Földi maradványai Budapesten, a Kerepesi temetőben nyugszanak. **Badó Zsolt**